

RECENZIO

Pléh Cs. (főszerk.) (2021). *Pszichológia*. Gervain Judit, Meskó Norbert, Pléh Csaba, Sass Judit (témazszerk). Akadémiai Kézikönyvek sorozat. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1198 oldal

Munding Márton* recenzioja

© 2022 Akadémiai Kiadó, Budapest

Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelenő Akadémiai Kézikönyvek sorozat nem kisebb feladatot vállalt magára, mint hogy köteteiben átfogó képet adjon egy adott tudományterület aktuális állásáról. Teszi ezt méghozzá oly módon, hogy kiadványai nem pusztán a szűkebb tudományos közösség számára szólnak, de a tágabb értelemben vett, nem feltétlenül szakmabeli – viszont értelmiségi – érdeklődő számára is befogadható és érdekes olvasmányul szolgáljanak. Az ilyen típusú megfogalmazás természetesen mit sem csorbít a sorozat nivóján, mi több, amennyiben a társadalomra gyakorolt ismeretterjesztő hatását nézzük, még emeli is azt. Mindezeket figyelembe véve különösen örömteli hír, hogy a sorozat 2021-ben megjelent legfrissebb, tizenegyedik kötete a pszichológia témakörét járja körül.

Ahogy azt a főszerkesztő, Pléh Csaba a kötet nyitófejezetében megfogalmazza, a lélektan egy ilyen, kézikönyv jellegű áttekintése bonyolult feladatnak bizonyul a 21. század elején, ahol a hétköznapiak folyamán is rengeteg különböző, pszichológiai témával foglalkozó médiatermék és egyéb impulzus (a *guruktól* a *life coachok*on át) éri a befogadót. A kötetben összesen harmincegy szerző huszonegy önálló fejezeten keresztül kísérel meg jól navigálható, gyakorlatias formába önteni azt a hatalmas tudásanyagot, amelyet összességében modern pszichológiatudománynak nevezhetünk. A kötetben a naturalista pszichológia szemlélete érvényesül, a szerzők az élmény-evolúció-kultúra-idegrendszer négyoszogén keresztül magyarázzák az emberi viselkedést és a megértést. Továbbá ez a szemlélet határozza meg a kötet fő szervezőelvét is: a fejezetek fejlődépszichológiai, evolúciós, társadalmi és neurobiológiai megközelítéseken keresztül mutatják be az adott témát, kitérve annak klinikai és nevelési szempontjaira is. Nagy erénye a könyvnek, hogy a fejezetek és azok alfejezetei ezáltal önmagukban is informatívak és értelmezhetők, megkönnyítve ezzel a mű gyakorlati, kézikönyvszerű forgatását, mindemellett egészében véve egy holisztikus képet nyújt az olvasónak. A fejezetek témái is hasonló elvek alapján csoportosíthatók: az első és második fejezet megteremtí a kötet tágabb kontextusát (előbbi a pszichológiatudomány jelenlegi helyzetét illetően, utóbbi annak filozófiai és biológiai hátterét), a 3. és 4. fejezet evolúciós, az 5–10. fejezet kognitív, a 11–18. fejezet

* Levelező szerző. E-mail: munding.marton@ppk.elte.hu

szociálpszichológiai, míg a 19–21. fejezetek az egyént és a személyiséget érintő témákat fejtenek ki. Fontos azonban megjegyezni, hogy a korábban említett szervezőelvek mindegyike megjelenik a fejezetekben, még ha eltérő hangsúllyal is. A továbbiakban a fejezetek rövid bemutatása következik.

A Pléh Csaba által jegyzett első fejezet *A pszichológia a 21. században* címet viseli, és ahogy korábban említettem, célja a kötet kontextusának megteremtése. A szerző felvázolja az új évezred emberismereti kutatásainak meghatározó irányvonalait, amelyek a könyv gerincét is képezik, valamint kitér a tudóstársadalomban uralkodó trendek, így például az evolúciós pszichológia és a kulturális pszichológia térnyerésének bemutatására is, de nem mulasztja el megemlíteni ezen pszichológiai irányzatok kritikáit sem. Emellett külön alfejezeteket szentel a technológiai fejlődés által nyújtott módszertani újításoknak (gondoljunk itt az agyi képalkotó eljárásokra vagy a hálózati gondolkodásra), valamint a statisztikai módszerek fejlődésével járó rendszerszintű problémák, mint például a tudományos adatválság okait, következményeit és kihívásait is részletezi. A fejezetben foglaltak, előrevetítve a kötet főbb témáit, kérdéseit és az egymással ütköző gondolatrendszereket, megalapozzák a kézikönyv tudásanyagát, és mintegy kedvcsinálóként is szolgálnak a kötethez. Az *Agy és lélek* c. második fejezetben Nádasdy Zoltán az emberi agy és lélek viszonyának több évezredes kérdését szemléli. A rövid történelmi és filozófiai áttekintés után áttér a téma modern megközelítéseire: egyfelől az emberi elme működési elveit átértelmező mesterséges intelligencia hatásáról és korlátairól esik szó, másfelől az idegtudomány rohamos fejlődésének köszönhetően előállt modelleken keresztül ismerteti az elme működésének feltételezett neurobiológiai hátterét, végül a lélek és tudat kapcsolatának fejtegetésével zárja a fejezetet. Bár a téma jellegéből adódóan a fejezet nem szolgál konszenzuális válaszokkal, jól példázza ellenben a kérdés komplexitását és nyitottságát.

A következő, *Etológia és pszichológia* c. fejezet az állati és emberi viselkedés vizsgálatának vonatkozásait veszi végig a tinbergeni és lorenzi kezdetektől egészen a modern, kognitív etológiai és neurobiológiai szemléletekig. Bár a fejezet helyenként párhuzamba állítja egymással a címben szereplő két tudományterületet, a szerzőpáros, Gergely Anna és Kis Anna, különböző komparatív, filogenetikai és humán viselkedéses szemléletek ismertetésével rámutat, hogy az emberi viselkedés evolúciós kontextusba helyezésekor a kettő voltaképpen elválaszthatatlan. Ezt hozza még egy lépéssel közelebb a negyedik fejezet, melyben az emberre és legközelebbi rokonaira, a főemlősökre irányuló kutatások kerülnek a figyelem fókuszába. A szerzők, Csathó Árpád, Hoffmann Gyula és Hernádi István, részletes elemzéseken keresztül mutatják be a főemlősök kognitív és szociális készségeire irányuló vizsgálatokat, melyekben felsejlenek az emberi psziché kulturális, pszichológiai és biológiai aspektusainak alapjai a morális döntéshozataltól kezdve a dinamikus társas rendszereken belüli kommunikációig.

Az általam korábban kognitív témakörhöz sorolt ötödik fejezetben Kocsis Zsuzsanna kimerítően részletezi a percepció különböző dimenzióit (látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlelés), azok fejlődés, neurobiológiai és kognitív aspektusait. Az érzékelés szintjeit körültekintően végigjáró fejezetben külön alfejezet jut a hallás témakörén belül a beszédészleléssel kapcsolatos elméletek bemutatására és a zenét észlelő és produkáló rendszerek taglalására is. A szerző végül a multimodális integráció továbbra is nyitott kérdéskörével zárja a fejezetet, kifejtve annak evolúciós és feltételezett agyi hátterét, valamint annak korlátait is, tekintettel például a binding problémára, vagyis a különböző modalitásokon beérkező ingerek agyi integrálásának kérdésére. Egyedülálló-e az emberi emlékezet – teszi fel a kérdést ezek után a hatodik fejezet elején Keresztes Attila, hogy aztán szemléletes, narratív példákon keresztül (pl. képes-e egy kutya

felidézni a sétáltatás során szerzett emlékeit) vezesse végig az olvasót a memória témakörén, azon belül is a hosszú távú memóriára fókuszálva. A fejezetben e köré a komparatív jellegű kérdés köré szerveződve mutatja be az emlékezetkutatás régi és új modelljeit, eredményeit, külön hangsúlyt fektetve az agy plasztikus és flexibilis, egész életünk folyamán dinamikusan változó mivoltára, amely nagyban meghatározza az emberi emlékezés jellegét is. Logikailag ehhez a gondolathoz csatlakozik Liszkai-Peres Krisztina és Király Ildikó *Gondolkodás és emlékezés a gyermeknél s a kultúrában* című fejezete, amely fejlődépszichológiai szempontból vizsgálja az emberi megismerés folyamatait, körbejárva a csecsemő- és kisgyermekkorai fejlődést magyarázó elméleteket. A fejezetben bemutatott kutatások jól illusztrálják, hogy a gyermekek már bizonyos veleszületett tudásformákkal jönnek világra. Ezek a veleszületett készségeik és a nagymértékű agyi plaszticitás teszi lehetővé, hogy a környezeti körülményeknek megfelelően alkalmazkodjanak az őket körülvevő társas kultúrához. Ezt követően két, a nyelvvel foglalkozó fejezet tárul az olvasó elé: Schnell Zsuzsanna *A nyelv mint rendszer* című fejezetben széles körű pszicholingvisztikai áttekintést nyújt a beszélt és írott nyelv aspektusairól, annak evolúciós szerepéről. Ezt követően pedig a *Nyelvfeldolgozás* folyamatának biológiai és pszichológiai aspektusait segít megérteni a Ladányi Enikő, Gervain Judit és Forgács Bálint által jegyzett kilencedik fejezet. Szó esik egyebek mellett a nyelv megértésének és produkciójának genetikai és agyi hátteréről, a gyermek- és felnőttkori nyelvsajátításról, a képletes nyelv megértésének komplexitásáról és a nyelvi zavarokról is. A kézikönyv kognitív témákat részletező szekciója végén Krajcsi Attila egy rövid fejezetben foglalja össze a számok megértéséhez köthető tudományos ismereteinket, a témában elérhető kísérleti pszichológiai kutatások korlátait és a numerikus megismerés kutatóira váró, továbbra is nyitott kérdéseket.

A következő nyolc fejezet az ember társas viszonyrendszerain alapuló témák köré szerveződik. Elsőként *A szextől a szerelemig* című fejezetben Meskó Norbert és Öry Fanni fejtik ki a szexualitás és a szerelem biológiai, fejlődési, szociális és kulturális vonatkozásait. A fejezetben külön részt szentelnek a nemi identitás és orientáció kérdésének, valamint a szexuális orientációnak. A szerzők kellő tudományos objektivitással nyúlnak a témákhoz, ami természetes elvárás egy ilyen kötet megjelenésekor, mégis kiemelt fontosságú szempont, különösen napjainkban, amikor a társadalom és a közbeszéd ennyire erősen polarizált a témát illetően. A tizenkettedik, *A csoporttól a hálózattig: egyén a társas közegben* című fejezetben Kardos Péter a kiterjedt társas rendszereket boncolgatja, felelevenítve a nemzetközi és magyar szociometriai hagyományokat, valamint bemutatva a modern, „big data” alapú társas modelleket is. Egy interdiszciplináris kitekintés keretein belül a szerző megemlíti a különböző tudományterületek, így például a fizikai és pszichológiai hálózatkutatások eredményeinek szétartó, egyelőre nem integrált mivoltát. Végezetül a különböző hálózat- és csoportelméleti modellek bemutatásán keresztül megkísérli feloldani a két elméleti megközelítés ötvözésének problémáját. Ezt követően Birkás Béla rendkívül érdekes fejezete következik, melyben az *Önzetlenség, megbízhatóság és együttműködés* kerül terítékre. A szerző szemléletes példákon és kutatási eredményeken keresztül ismerteti az altruizmus és kooperáció különböző szintű értelmezéseit, azok biológiai gyökereit, evolúciós hasznát, szociális és kulturális jelentőségét. Sajnos a kézikönyv terjedelmi korlátai viszonylag rövidre szabják a téma bemutatását, de Birkásnak a megadott ablakban is sikerül áttekintenie ezt a rendkívül összetett jelenségegyüttest, még ha bizonyos befolyásoló körülmények, mint például a személyiség szerepe csak érintőlegesen kap is helyet az írásban. A tizenötödik fejezetben Sass Judit kalauzolja az olvasót a politikai pszichológia kognitív, viselkedési és szociális alapjain keresztül. A bemutatott vizsgálatok egyéni

(választó, politikai vezető) és csoportszinten (pártok, választók, tömeg) vizsgálják a politikát, leginkább a jobboldali/konzervatív–baloldali/liberális tengely mentén. A fejezetben foglaltak konklúziójaként megfogalmazható, hogy a politika mint összetett társas viselkedés értelmezhető, amely az egymásba fonódó biológiai, társadalmi és kulturális okok, valamint az egyéni tapasztalatok és a személyiség szerepének figyelembevételével vizsgálható átfogóan. Egy érdekes további társas viselkedésformára hívja fel a figyelmet Schnell Zsuzsanna *A humor szerepe a pszichológiában és társalgásban* című fejezetében, melyben megvitatja a humor különböző formáit, társas és kognitív funkcióit. Társas szempontból fontos a tárgyalásakor a prozociális, kapcsolatépítő humor és az agresszivitást helyettesítő és megvalósító humortípusok közötti különbségtétel, míg a kognitív háttér elemzésekor az elmeolvasás és a humor bázisát képező, kulturális és a partnerek mikrokönyezete által meghatározott közös tudásanyag elérésén van a hangsúly. Ezt követi a sikerről szóló tizenhatodik fejezet, melynek témája különösen érdekes lehet, tekintve annak népszerűségét a populárisabb könyvpiacra és egyéb médiafelületeken. Ahogy a szerző, Kovács Judit rámutat, a siker iránti vágy egyfajta emberi evolúciós örökség, amelyet komplex módon befolyásol az egyén biológiai háttere, személyisége, a társadalomban betöltött szerepe és még számtalan egyéb környezeti tényező. A fejezet röviden summázza a siker különböző fajtáit és aspektusait, valamint bőszeges további szakirodalmat ajánl a témában uralkodó főbb irányvonalak, így az evolúciós, neurobiológiai, kreativitás, kognitív és versengésalapú megközelítések behatóbb megismeréséhez. A versengés témakörének emellett egy külön fejezet jut a kötetben: Fülöp Márta és Szabó Zsófia Éva *A versengő ember* című írása, a kötet szemléletének megfelelően, egy bio-pszicho-szocio-kulturális modellben helyezi el a versengő magatartás különböző szintjeit és annak determinánsait. A verseny biológiai és evolúciós hátterének bemutatása mellett a fejezetben kiemelt szerep jut az eltérő kulturális háttérű emberek győzelem- és vereségfelfogását vizsgáló kutatásokon keresztül a versengés mint kulturális konstruktum ismertetésének. Végül az előbbi két fejezet témájához kapcsolódva Fodor Szilvia és Kovács Kristóf *A kognitív képesség és a tehetség természete és meghatározói* című írása a tehetség fogalmát és jellegét magyarázó változatos tehetségmodelleket és a kreativitás szerepét mutatja be. Mivel a tehetség, ahogy a szerzők is rávilágítanak, kizárólag az egyén készségeinek társadalmi kontextusában értelmezhető, ezért a fejezetben elválaszthatatlanul jelen van a környezet hatásának kérdése, emellett megjelennek továbbá motivációs, érdeklődés-központú és fejlődésbeli szempontok is.

A kötet tizenkilencedik fejezetében esik először bővebben szó *A személyiség és az emberek típusainak* témaköréről. A szerzők (Bandi Szabolcs Ajtony és Gyuris Petra) a rövid történeti áttekintés és a téma evolúciós, illetve biológiai aspektusainak taglalása után áttérnek a különböző személyiség- és temperamentumelméletek részletes bemutatására, melyek közül kiemelt szerepet kap a lexikális hipotézisen alapuló vonásmélet. A fejezet végén egy rövid, a személyiség zavaraihoz való betekintés után a személyiség és kultúra kölcsönhatásairól esik szó. Ezt a témát boncolja részleteiben a könyv utolsó, huszonegyedik fejezete is, azonban Hargitai Rita a kultúra szempontjából, makrokontextuális tényezőin keresztül közelíti meg a kérdést. A fejezet McAdams (2001) integratív modelljén keresztül mutatja be a személyiség komplex szintjeinek dinamikus interakcióját az egyént körülvevő kultúrával. Ezt megelőzően azonban Pléh Csaba és Boross Ottilia tárgyalja *A nemek pszichológiai eltéréseit*. A szerzőpáros reflektál a téma érzékeny mivoltára, annak sztereotip konnotációira. Ezekkel szemben a Dewey (1916) által megfogalmazott evolúciós nézőpont mellett foglalnak állást, mely szerint az emberek minőségileg számtalan dimenzióban különböznek, mely változatosság a társadalom adaptív jellegét erősíti.

Ezek közül a dimenziók közül az egyik – még ha nem is meghatározó mértékű – a nemi eltérések összetett, az élet során alakuló mintázata. A fejezetben ennek a szemléletnek megfelelően mutatnak be kognitív, nyelvi, affektív, személyiségbeli és fejlődési nemi különbségeket.

Mindezek mellett néhány kritikai észrevételt is meg kell, hogy említsünk a kötet kapcsán, még ha ezek az észrevételek el is törpülnek a kötet eredményei mellett. A rengeteg szerzőből adódóan természetesen várhatók különbségek a tudásanyag átadásának milyenségében. Egyes fejezetek már a témájukból adódóan is szárazabbak másoknál, ez azonban különösképpen akkor válik érezhetővé, amikor egy fejezetben belül az elsöprő mennyiségű kísérleti eredmény tömörszerű felsorolására kerül sor, mellyel a szerző könnyen elveszítheti az olvasó figyelmét. Továbbá kívánatos lenne a fejezeteken belüli alfejezetek tagolásának egységesítése a kötet egészében, ezáltal is könnyítve a kötetben belüli navigálást.

Összességében azonban elmondható, hogy a *Pszichológia* kézikönyv egy átfogó és tartalmát illetően következetes összegzése a pszichológiatudomány jelenlegi állásának. Természetesen csak spekulálni tudunk a tudományág jövőjét illetően. Ahogy azt Keresztes Attila a kötetben megjegyzi, egy paradigmaváltás zajlik a kognitív tudományok terén. A kognitív idegtudomány által feltérképezett általános agyi folyamatok sok esetben több, a kognitív pszichológia által megfogalmazott fogalmat is képesek megmagyarázni, a jövőben pedig ezen konstruktumok idegtudományi integrálásával egy olyan redukcionista kimenetel is elképzelhető, amely a pszichológia mint tudomány megszűnését hozhatja magával (Pléh, megj. alatt). Mindenesetre amennyiben hasonlóan drasztikus és radikális változás nem következik be egyik pillanatról a másikra, a kötetben foglaltak progresszív és előremutató szellemiségéből adódóan valószínűleg még jó pár évig releváns tudásalapul szolgálhatnak a pszichológia iránt érdeklődő olvasónak.

IRODALOM

- Dewey, J. (1916/2009). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: WLC Books.
- McAdams, D. P. (2001). *The person: An integrated introduction to personality psychology*. New York: Wiley.
- Pléh, Cs. *History of psychology*. (megjelenés alatt).

